

ВІЙНА І СВІТ БАТЬКОВИМИ ОЧИМА

Цей матеріал про мого батька Василя Марковича Криворота (21.03.1925 – 16.02.1991), надрукований у "Приватній газеті" (місто Обухів) у травні 1994 року.

Кожне 9 травня для мене не байдужий день. У мене якась особлива причетність до нього. Він у мене викликає багато думок, асоціацій, висновків глибокого характеру. Корінь їхній – у батькових поглядах, з якими він ділився зі мною ще в моєму дитинстві. Мені це ускладнювало життя, бо батькові висновки про останню війну, солдатом якої він був, абсолютно протилежні тому, чого нас учили в школі. Мій дитячий розум відмовлявся вірити батьковим словам, протестував. Я його не розуміла, мені було боляче, що батько не такий, як усі. Інші фронтовики на свята вдягали піджаки з медалями, крокували у святкових колонах, виступали перед піонерами, сиділи в президіях. Мій батько – ніколи. Сприймав це з легкою іронією, більше відмовчувався, на паради не ходив, нагороди з прискрипкою не витягував, фронтовими подвигами не хихлявся. Для мене, малої школярки, якось одного разу напередодні Дня Перемоги стало відкриттям, що татко "воював". Мені дуже хотілось пишати його героїським минулим, але в його спогадах, коли я попросила щось мені розповісти, не було й натяку на героїзм.

Найперше, що мене вразило, – ніякої ненависті до фашистів. Як?! У мені аж клекотіло обурення: жодного німця не зустріли? Може, у когось і попав, – була відповідь. "А зброя в тебе, татку, була?" – "Аякже, карабін, а ще важка котушка з дротом, бо забезпечував на передовій зв'язок".

Це вже тепер я розумію, який небезпечний і відповідальний обов'язок він мав.

Батько розповідає, як одного разу в сутінках тягнув лінію і забрів аж на німецькі позиції – довелося відстрілюватись. А ще якось зустрівся в соснячку зі зв'язківцем противника, що так само сопів із котушкою. Не змовляючись, "колеги" обійшли один одного без зайвих звуків і потягли дріт кожен у свій бік. "Батьку, а чого ти його не вбив?" – "Він же мене не зачепив", – була відповідь.

З його довгих розповідей я, на відміну від своїх ровесників, знала, що війна – це страшна, брудна і несправедлива справа, тяжка праця. Переходила по п'ятдесят кілометрів з повною амуніцією, ночувала в снігу або в мокрому окопі, переправи в

крижаній воді, по кілька днів без їжі і перелітків. А ще знущання офіцерів. "Таких, – казав батько, – солдати терпіли до першого бою".

Чого найбільше боявся на фронті? Не кулі, не смерті, а полону: перед кожним боєм політруки читали наказ Сталіна, що полонених не може бути. Пораненим бути теж біда, особливо в голову, груди чи живіт – санітари таких часто навіть не підбирали. А смерть, як не дивно, вибирала тих, хто її боявся і ховався за чужі спini. "За Родину, за Сталіна!" бійці добровільно не кричали, це змушували робити політруки, вони ж перед важливими боями також змушували писати заяви про вступ у партію чи комсомол, щоб серед загиблих тоді був більший процент партійних. Мабуть, відтоді в батька і склалася думка про партійців – тих, що з портфелями, – як про бандитів і брехунів.

Себе і своїх побратимів вважав не визволителями чи переможцями, а жертвами кривавої війни, влаштованої двома тиранами. Армію нашу незлостиво називав голдрандями. По-перше, тому що погано вдягнуті й постійно голодні, з двома патронами на п'ятох, а по-друге, тому що завжди були готові грабувати і руйнувати. Набачився такого він у "визволених" Румунії, Угорщині, Австрії. У нього, дев'ятнадцятилітнього, тоді, напевне, відкрилися очі на зовсім інший, відмінний від радянського, уклад життя: добротний будинок господаря-селянина повен достатку, погріб і горище з харчовими запасами, упоряджені дороги з твердим покриттям – аж на поле, порядок і охайність, десятки діжок з вином. Солдатам цього всього вистачало на раз наїстись і напиться, решта трошилась.

З особливим боєм він розповідав про необудуманість рішень советського військового командування. Про ставлення до солдатів як до гарматного м'яса, марні багатотисячні втрати, покинуті поранених. Наприклад, посиляється на вірну загибель дивізії, з її складу після бою-м'ясорубки повертається п'ята частина – всім, кому пощастило вціліти, дають по ордену чи медалі, формують нову дивізію і знову в бій. Довелося йому спостерігати за рухом у наших тилах недобитків німецької частини. Кілька місяців вони брели нетримами з надією пробитись до своїх, поранені тягли за собою. Вже коли біля наших позицій німців відстріляли, всі бігали дивитись на поранених, що лежали на підводах: виснажені й страшні, а в ранах аж черви позаводились. Потім їх звели до яру, поставили наших молоденьких дівчаток, дали їм пістолетки...

Про один батьків бій на кукурядному полі в Бессарабії я знаю в деталях: як солдати в окопчиках протистояли армadi німецьких танків, як ці танки "прасували" ці окопчики, як солдати намагались підірвати залізну машину гранатами, але мало кому це вдавалося, чулись лише передсмертні крики побратимів, заживо заритих в окопах. З цього жаху йому вдалося вивратись, але коли добрався до своїх – не радий був: "особисти" все тягали на допити, дізнавались, як це йому вдалося вціліти! І коли ми разом з ним у сільському клубі дивилися кіноепопею "Визволення", у тому місці, де починався рев танків і вони сунули з екрана просто на глядачів, батько виходив із залу.

Від полону, якого він найбільше боявся, його Бог милував, а от поранення не уникнув, і саме того, з яким не підбирають, – у живіт. Сталося це у квітні 1945-го. "Нутрощі парують, – казав батько, – а проситись нема в кого". Але, мабуть, ще не смерть йому була. Підбрали його зенітники, які переплутали його зі своїм. У госпіталі зашили рану на животі, але шви знову полізли – шкіри не вистачало, щоб стягнути рану. Врятувала медсестричка: вона щодня прикладала до рани шматки сирого м'яса. Незабаром рожева плівочка прикрила нутрощі, трохи стягла краї рани. Таким його й привезли додому.

Я про все це знала у п'ятому класі.

Мені інколи хотілось комусь пожалітись на батька, на його жакливі й "неправдиві" слова. Як не хотілось вірити і в 33-й рік, про який я від батька вже тоді знала. Казав він мені, що Радянський Союз – це світовий агресор, у якого 80 відсотків усього виробництва – це зброя. Що в партійцях ходять тільки ні на що не здатні недоумки і пристосуванці. Часто, слухаючи якусь ура-патріотичну інформацію по радіо, спересердя грюкав дверима і виходив з хати зі словами: "Ух, брехуни!" З цим тягарем інформації я вступала в комсомол, закінчувала школу, вступала до університету. Ці знання мене мучили, завважали бути безтурботною. Я нікому про них не признавалася. У мене ще жеврела надія, що батько мій перебіжить, що радянський лад гуманніший, що наша історія не така страшна, що в партії є й порядні керівники. Але батькова правда виявилась неспростовною і ще жакливішою за своїми масштабами.

Ставши журналісткою, про батька якось ні разу й ніде не писала, хоч моїми героями було багато ветеранів. Про нього теж було б що й тоді писати: кавалер двох орденів Слави – найвищої солдатської нагороди, багато подяк за участь у важливих воєнних операціях. А що вже майстер який був! З нічого міг зробити все. Знала, що писанина йому не потрібна. Фальші він не схвалив би, а правда тоді була неможлива. До тих часів, коли вже можна було вийти з такою правдою на люди, батько не дожив – помер за кілька місяців до незалежності України. Я так і не встигла подякувати батькові за цю правду – важку й гірку. Дивуюся його проникливості, його вмінню аналізувати, його зневазі до посад і фарисейства, непоказній сільській інтелігентності, яка не дозволяла брати участі в ганебних заходах, принижувати будь-кого. Не користувався пільгами ветерана, не їздив по санаторіях, нічого ні від кого не вимагав. Жив тихо і непомітно.

Мій начерк – записілі каяття мое, що не дїдався своєї держави, за яку в нього боліло серце, що помер раптово (в 66-річному віці), забравши із собою невисловлене, пережите, неоціненний досвід проїденого життєвого шляху. Пишу про це не з метою протиставити мого батька іншим ветеранам, а щоб відстояти і його право на свою правду, бо він сам цього так і не зробив. Світла йому пам'ять!

Олена АРТЮШЕНКО
Місто Обухів Київської обл.

ЛИЦАР ВАСИЛИНА ДЕМЧИНСЬКА

Комендант УЧХ Луцької округи Василина Демчинська мала багато псевд – "Мотря", "Надя", "Уляна", "Циганка", "Чорна", а добрих справ узагалі не злічити... 12 травня 1943 р. німці атакували с. Колки на Рівненщині.

ні, де містилися 5 повстанських шпиталів (80 поранених). Підпільниця Василина Демчинська зуміла евакуювати шпиталі в сусідній ліс. Того року вона самовіддано лікувала повстанців у "Колківській республіці", у якій було 8 маленьких шпиталів. Під час наступу німецьких військ їй вдалося вберегти всіх своїх поранених: на човнах, плотах і навіть на звичайних драбинах Василина переправила повстанців через Стир.

У серпні 1945 р. чекісти оточили старшин УПА, які проводили нараду. Командири розсіялися в лісі, а Василина разом з Іваном Циплюком залишилася прикривати товаришів. Клуно, з якої вона вела оборону, червоні підпалили.

Василина вийшла у вищитий сорочці з автоматом на грудях та розпушеними косами. Чекісти отетеріли.

– Красавица, здавайся, мы тебе подарим жизнь, – загукали.

А вона гордо їм:

– Українські патріоти живими в руки ворога не здаються.

Відстрілявши всю обойму, кинула автомат і повернулася в палаючу клуню.

Згорів у вогні, але не здався й Іван Циплюк.

Героїні було 25 років.

Народилася вона 1920 р. в с. Піддубичах Луцького району. З 1940 р. належала до юнацької ланки ОУН. Батька Василина чекісти розстріляли 23 червня 1941 р. в Луцькій в'язниці. Матір з малими дітьми радянська влада депортувала 15 травня 1941 р. до Красноярського краю. Василина з 1942 р. очолювала жіночу ланку Теремнівського районного проводу ОУН, із 1943 р. була господаркою Теремнівського районного проводу ОУН. З початку 1945 року стала членом Рівненського окружного проводу ОУН.

Рішенням командування Василина Демчинська посмертно стала Лицарем срібного хреста заслуги УПА (1945). Нагородили її й відзнакою УПА "За боротьбу в особливо важких умовах". Вічна їй слава!

Сергій ГОРОБЕЦЬ

КРАЩЕ СМЕРТЬ, НІЖ ПОЛОН

18 червня 2014 р. в смт Станиці Луганській наш танк опинився серед ворогів без прикриття. Відстрілювався, поки всі приціли та перископи не були знищені вогнем ворога. Українські танкісти, не бажаючи здаватися в полон і віддавати російським окупантам

Т-64БМ, підірвали себе разом з танком.

Загинули, підірвавши гранату всередині танку, командир, молодший сержант, 27-річний Володимир Крохмаль та механік-водій 39-річний Іван Ващенко.

Вічна слава!

ВЕЛЬМИШАНОВНЕ ТОВАРИСТВО!

Історичний клуб "Холодний Яр" підготував книжку "Жінки у Визвольній війні. Історія, біографія, спогади. 1917 – 1930". Добу українсько-російської війни представлено через жіночі долі, а саме хоробрих козачок Тіни Пекарчук, Світлани Харченко, Юзефи Лисогор, Марії Волосевич, Марії Стовбуненко-Заїченко ("козак Марко"), Ганни Осадчої, отаманші Марусі Соколовської, легендарних підпільниць Віри Бабенко, Генрієти Ган, Ольги Батурової, Марії Бесарабенко-Трейко, Насті Гудимович, Марії Тарасенко, Віри Матвіїв, Марусі Гальчевської, лікарок Христини Сушко, Людмили Бризгун, шляхетних сестер милосердя Галини Ліневич, Ірини Шмігельської-Клименків, Терези Кохель, Олени Мельничук-Кобизької, Марини Нестеренко, Ніни Янової, Марії Волосевич (Теріди), письменниць-борців Галини Журби, Харити Кононенко, Олени Теліги, Софії Русової, Лідії Горбачевої, Наталки Лівницької-Холодної, Юлії Кіцери, Тетяни Михайлівської-Цимбал, Людмили Старицької-Черняхівської, В. О'Коннор-Вілінської, учасниць Першого зимового походу Армії УНР Олени Федак-Шепарович, Віри Пшеничко, Марії Урбан-Вовк, а також Ганни Совачевої, Мілени Рудницької, Платониди Щуровської-Росінієвич та багатьох інших.

Епіграфом до книги стали слова легендарної Тіни Пекарчук: "Якби моя молодість та здоров'я могли повернутися, в мене було б тільки одне бажання: стати сірим, безименним рядовиком в однострою Української армії, повернутися на свою колишню стійку".

У розділі "Біографія, історія" – 20 розділів, написаних Романом Ковалем, Владиславом Карпенком, Юрієм Озичем, Віктором Моренцем та Віталієм Магуренком. Ось назви деяких з них: "Ярина Гризло, дружина кошового", "Подвиг Євгени Вовкової", "Розповідь Марії Побережної, дружини повстанця", "Настя Терпило і спогади про Зеленого", "Подєбради і Прага в житті Олени й Михайла Теліг", "Марія Болбочан".

У розділі "Спогади, щоденники, свідчення" – 75 розділів таких авторів: Харита Кононенко, Тамара Петрів, Софія Тобілевич, Олександр Вишнівський, Лідія Горбачева, Євдокія Крат, Іван Цапко, Микола Вороний, Варфоломій Євтимович, Іван Липовецький, Юрій Магалевський, Ігор Лоський, Олександр Луговий, Юрій Горліс-Горський, Леонід Бачинський, Мілена Рудницька, Павло Лимаренко та ін. Ось назви деяких спогадів: "Весна 1917 року у Києві", "Ніна Крагавицька і Софія Ярошинська", "Рідні гості", "Дівчина в окопах", "«Знаємо, за що воюємо: за Україну!» (Дівоча чота в Дієвій Армії УНР)", "Наша Світланка (спомин)", "Жінки в нашій армії", "Отаман Маруся", "З Кагарлика в Кам'янець улітку 1919-го з листом отамана Зеленого до Симона Пет-

лори", "Медична сестра Віра", "Д-р Христина Сушко", "Гізіля Шморгунівна та Віра Пшеничко", "Надя Ковальчук", "Тихі герої [Віра Бабенко, Віра Матвіїв, повстанка Віра]", "Марія Тарасенко", "Дія, варта, щоб її пригадали (в 44-ті роковини трагічної смерті сл. пам. Насті Гудимович і Марії Тарасенко)", "Замість вінка на могилу Ганні Іванченко", "Домініка Огієнкова", "Стефанія Сіяк, стрілець Дівочої сотні Залізного загону", "Донька Петлюри", "Пам'яті Харити", "Олександра Сперанська-Рибачук", "Марія Скубова, медична сестра УГА", "Роля жіноцтва у Визвольній боротьбі УГА", "Ніна Янова", "Марія Урбан-Вовк".

55 біографій жінок-борців можна прочитати в розділі "Жінки, учасниці Визвольної боротьби, які навчалися в УГА в Подєбрадах", а ще 350 біографій у "Неповному списку жінок, учасниць Визвольної боротьби (1917 – 1930)" та 20 біографій у розділі "Нащадки діячів доби УНР та Української Держави". Оpubліковано також і поезії про діячок доби УНР.

Книга не тільки стане пам'ятником славним нашим жінкам – борцям за волю України, а й спонукає нове покоління дівчат і жінок бути схожими на своїх прекрасних попередниць. Це правильний орієнтир.

Звертаємося до приватних осіб, керівників громадських організацій, партій та підприємств із пропозицією стати нашими партнерами у видавничстві цієї унікальної книги. Кошти просимо пересилати на рахунок автора (Приватбанк, 5168 7554 4667 0339, Роман Коваль) або на картку Романа Ковалія в Приватбанку 26000056209461 (якщо пересилатимете з Приват-24).

Якщо пересилатимете не через Приват-24, тоді ось ширша інформація для переказу гривень: Коваль Роман Миколайович, фізична особа-підприємець ЄДРПОУ/ДРФО 2164918550 в ПАТ КБ "ПРИВАТБАНК" (ЄДРПОУ 14360570, код банку 380269) IBAN UA38380269000026000056209461 (поточний рахунок), 03049, Київ, Повітрофлотський, 11/15.

Хто хоче допомогти Історичному клубу "Холодний Яр" у його діяльності, подаємо його рахунок: р/р: 26003052681886, МФО: 320649, ЄДРПОУ: 41265356, ПАТ КБ "Приватбанк". При сплаті вказувати призначення платежу: "безповоротна фінансова допомога". Наперед дякую добродіям і добродійкам!

З повагою Роман КОВАЛЬ, президент Історичного клубу "Холодний Яр", член Національної спілки письменників України, член Національної спілки журналістів України, академік Академії наук вищої освіти України, 067-726-30-36, 066-211-41-85, (044)-242-47-38. Сторінки у ФБ: Роман Коваль, Роман М. Коваль, Roman Koval

НЕЗБОРИМА НАЦІЯ

Видання Історичного клубу "Холодний Яр"

Передплатний індекс 33545